

Kritika

könyv könyv könyv könyv könyv könyv könyv könyv

Harkai Vass Éva

Finom torzítások

Böndör Pál: *Kóros elváltozások*. Forum Könyvkiadó, Újvidék, 2003

Ha úgy tetszik, indulhat ez a jegyzet akár a 11-es jegyében is: Böndör Pálnak (kétnyelvű és gyermekverseket tartalmazó kötetét nem számítva) sorrendben ez a tizenegyedik verseskötete, amely – bár ez nyilvánvalóan csupán véletlen egybeesés – két cikluscíme alatt tizenegy-tizenegy költeményt tartalmaz. És van itt még egy tizeneggyel osztható szám: a kötet anyagába egy-két elvétve bekerült dátumbejegyzésből kiolvasható, hogy a költemények keletkezésének időszaka körülbelül 1998–99-ig vezethető vissza. Innen számítva 2003-ig, e verseskötet megjelenésének évéig közbeesik még egy évszám, 2002, ami a költemények szerzőjének ötvenötödik életévét jelöli (l.: „ötvenötödik ez a nyár...” - *Bandiera rossa*, 38. l.). Ez utóbbi faktum amiatt lép túl pusztán faktum voltán, mert a kötet második verssorozatában éppen az öregségről (pontosabban: az öregedésről, épperről az „ötvenötödik”-ről) esik kiemelten szó.

A valóban alig egy-két helyen feltüntetett évszámok segítségével még egy, a versek keletkezésének körülményeire utaló tény regisztrálható: 1999, a bombák (a versekben több helyütt is megidézett) aláhullásának évszáma. Ez utóbbi különösen a költő terepét képező Újvidéket nem kí-

mélte, s e referenciától, így vagy úgy, nemigen maradhat mentes az ez idő tájt keletkezett/keletkező vajdasági magyar líra. Böndör Pál legújabb kötetének verseibe is folyton be-beúszik a történelmi katasztrófa s az ezt követő romlás és „kóros elváltozások” tematikus-motivikus megidézése, akár szűkebb-konkrétabb, akár bővebb-eltávolabb értelemben. Böndör eddigi költészetéből is ismeretes ez a költői eljárás: a magánéletkör és a történelmi pillanat egybecsúsztatása, a lírai ének egy szűkebb, közelebb és egy tágabb, távolabbi mezőkre kifutó perspektívából való láttatása, pozicionálása. E kettő összjátéka által képződik meg az a fajta lét- és közérzetlíra, amely az életművön belül körülbelül a *Tegnap egyszerűbb volt* című, 1993-as verseskötettől válik hangsúlyosan, sajátos módon felismerhetővé, differenciálhatóvá. E lét- és közérzetlíra legfelismerhetőbb jegyei egy olyan költői konstrukción belül nyilvánulnak meg, ahol a lírai én egyrészt a hétköznapiak, az egymástól alig megkülönböztethető mindennapok csip-csup, semmis kis epizódjairól, eseményeiről (főzés!) tudósít, medítál, másrészt, gyakran ezekből kiindulva jut el egzisztenciális felismerésekig. Pátoszmentesen és melodramatikusság nélkül – ezt mindenképpen fontos hozzátennünk –, minnek folytán e felismerések keserű, ironikus konzekvenciák levonásaként hatnak. Az ide vezető út során azután számos olyan részlet, mozzanat előkerül, bőven lehetne sorolni, idézni őket, amelyek a térségben élők létének, mindennapjainak is egzisztenciális meghatározói. Semmiképpen sem mondható derűsnek az a helyzetkép, amely e poétikai folyamat eredményeképpen létrejött, s az e helyzetképből levonható konzekvenciák sem épp vigaszt keltőek. Derűre tehát nincs sok okunk, üzenik Böndör versei, miként itteni, mostani élethelyzetünkben sem úgy általában, bagatellizálhatnánk el a verstényeket. Ám ne tegyük, mert Böndör lírája épp a bagatellizáláshoz nem nyújt táptalajt: nem tragizál, még kevésbé melodramatikus vagy patetikus, nem az „áldozati beszédmód” s nem a „szimulatív mártíromság” (Losonczi Alpár) tájunkon divatosná vált pozíciójából szólal meg. S mindennek ellenére nem mond kevesebbet, mint a költészet alsó fokain sercegő „nemzetvédő”, „hazafias” versbeszéd (amelyekre példákat, határon innenről és túlról, most inkább nem említenék, különben is eleget preferálják vidéki és nem vidéki, „alkalmi” szavakat). A recept roppant egyszerű (!!!). Mint minden jó költészet, a Böndör-féle versbeszéd is két alapvető tényen nyugszik: szemléleten és költői nyelven.

A mostani versek lírai éneke nem ma született bárány, nem mostanában jött le a falvédőről, pottyant elének egy távoli bolygóról – s nemcsak költőjüknek az előbb idézett versben említett „ötvenötödik nyara” miatt. Az eddigi életmű (egyik) mérföldköveként kijelölhető, már említett, *Tegnap egyszerűbb volt* című verseskötettől kezdődően felismerhetővé váló személyesség, a magánéletkör, a külső „szféráktól” nem függetleníthető ma-

gánszféra spontánabb versbe kerülése folytán, eredményeképp Böndör verseiben megképződik egy jellegzetes, az évek/kötetek során egyre ismerősebbé váló lírai én, aki/amely a mindennapi élethelyzetek semmis részletei és díszletei között mozog, szuszog, tesz-vesz és szöszmötöl, s mormogja közben magánmonológjait. Kissé ügyetlen, kissé esetlen figura ez a lírai én, kissé Don Quijote-ként és határozatlanul sodródik világának történései között („csupa talán vagyok és csupa majdnem” – *Fault!... Már november van, már december...*, 9. l.), nem felhőtlenül, nem a kötetben is idézett másfél mázsányi boldogság közepette, inkább rezignáltan, ironikusan és öniróniával szemléli maga körül a dolgokat s közöttük önmagát. Ebben a világ dolgait rezignáltan, iróniával s magamagát is öniróniával szemlélő lírai énben épeszúsége, az őt körülvevő, fél évszázadnyi zavarosság közepette megőrzött realitásérzéke (humorérzéke!) és tisztánlátása a legmegejtőbb – az, hogy nem hódol be a talmi csillogásnak és álmegeoldásoknak, hogy egy pillanatra sem ejtik rabul, ámítják el a látszatok. Bár a kötet verseinek szövetén Füst Milán-, Kosztolányi-, s főként több ízben is József Attila-szólamok ütnek át, a versek mögött a rezignáció idős Arany Jánosának s az „esztelenül bízom az észben” Nemes Nagy Ágnesének alakja/hangja is felsejleni látszik. (Böndör lírája egyébként is sokat őriz az „újholdasok” lét- és költészetszemléletéből.) A különbség csupán annyi, hogy egyfelől a rezignáció nem fut ki oly hangsúlyosan a vég tudatába, mint Aranynál egy másféle létpozícióból, másfelől pedig, az észbe, értelembbe, ismeretbe (mesterségbe!) vetett „esztelen” bizalom is – épp a rezignáció folytán – jócskán visszavonódik, aláértékelődik:

(...) Nemrégen mint az öbölben a bója
nemrégen mint az óra mutatója
úgy funkcionáltak a mondatok:
sok jót azért erről sem mondhatok. (...)

(*Bácskai balhé*, 11. l.)

Az effajta lírai én, miként az őt létrehozó költő számára sem adatik meg, hogy épp e kor és térség életművésze lehessen. S akkor mi marad számára/számukra? Életművészet helyett: művészet (újfent Nemes Nagy Ágnes szellemében: „Mesterségem, te gyönyörű, / ki elhiteted: fontos élnem.”), a megszólalás, a (vers)mondat, a versforma, a rím, a metrum „aranyfedezete” – a jól megcsinált vers.

Néhány évvel ezelőtt, ha jól emlékszem, valamelyik Debreceni Irodalmi Napokon elhangzott szöveg egyik szerzője azt nehezményezte, hogy mennyire egysíkú a kortárs magyar líra rímtechnikája, hiszen többnyire a kevesebb költői tudást igénylő s kevesebb esztétikai impulzust reveláló

párrímes megoldásokra szorítkozik. (Azokban az években még nyilvánvalóan nemigen tűnt fel, terjedt el az a fajta költői bravúrra alapozó nyelvjáték, amely például Kovács András Ferenc, Tóth Krisztina vagy az egészen fiatal Varró Dániel rím- és ritmustechnikájában, imitatív versnyelvében érhető tetten.) Böndör Pál legújabb verseiben, bár nem hivalkodóak a rímek, mégis fokozottan figyelmet érdemel az a fajta sokszínűség, szinte tobzódás, midőn versszövegeiben fölényes költői tudással próbálgatja végig a pár-, a kereszt- és öllelkező rímek lehetőségeit és különféle kombinációit, akár egyetlen költeményen belül is, tovább éltetve az áthajlással és kettévágott szavakkal, szóelválasztásokkal is nyomatékosított, eddigi költészetéből is ismerős rímhelyzeteket. Rafinált költői játék ez a rímekkel, egyben ironikus viszony is az esztétista vershagyományhoz, egyszerre a vállalás és tagadás gesztusa. Különösen a szonettek nyújtanak lehetőséget e variatív rímtechnikához – miközben maga a szonettforma is rafinált módon variálódik, szerveződik sokféleképp: hol 4+4+4+2, hol 4+4+6, hol 8+3+3 soros, hol tagolatlan 14 soros strófákból épül fel. De ugyanilyen terepei a rímváltozatoknak és rímváltásoknak a négy- és nyolcsoros strófákból épült, az ütemhangsúlyos, jambikus ritmustechnikával íródott versek is. E kontextuson belül azután külön hatásimpulzust kelt például egy közbeékelésekkel felborzolt, rímtelen hexameter. E rímtechnika rafináltsága és pikantériája abban érhető tetten, hogy nem a szépségelv jegyében, hanem inkább annak ellenében, bár rá emlékezve, képződik meg, kissé (de szándékosan) eltorzítva az esztétista vershagyományt. S itt találkoznak e költészet referenciális háttérét képező (torz) világ disszonanciái a rímhelyzetekből és általában a versnyelvből, a lírai diskurzusból kicsapódó disszonanciával – ha úgy tetszik: a világ „kóros elváltozásai” a líra(nyelv) s az ezt használó lírai én „kóros elváltozásaival”. Miként az egyik költemény már említett rímtelen hexameterében vall erről a szerző:

(...) ... Ügyeskedem egyre ha kell ha nem. Azt
hiszem így kell
– meghamisítva az ízeket – írnom a verseim is most.
Hogy ne okozzanak émelegést s később
gyomorégést
lássék bennük minden másnak mint ami ... volt
már. (...)
(„*Alszik a tábor*”, 21. l.)

A *Kóros elváltozások* fölényes, biztos verskezelése a napjainkban elharpázott dilettáns, hol tragizáló, hol szépogó (vagy mindkét hangnemre-regisztrre egyszerre rájátszó) versezetek közepette költői lecke lehetne –

kicsiknek és nagyoknak. Böndör Pál költészete egyre sorjázó verseskötetei révén az ezredforduló vajdasági magyar lírájának egyik legbiztosabb és legmegbízhatóbb eligazodási pontjává vált. Kár, hogy ezt kevesen tudják, vagy inkább kevesen kívánják tudomásul venni – határainkon belül és kívül is.

Toldi Éva

Van-e hálás utókor?

Herceg János: *Összegyűjtött esszék, tanulmányok*. Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Belgrád, I. 1999, II. 2001, III. 2003

Vannak írók, akik édeskeveset törődnek mással, mint önmaguk menedzselésével és irodalmi díjaik gyarapításával, míg mások élete összefonódik annak az írói és nemzeti közösségnek a sorsával, amelyben élnek. Herceg János az utóbbiak sorába tartozott. Írói attitűdje, emberi habitusa és a véletlenek sorozata ebben egyaránt közrejátszott.

Már első értekező prózai jellegű írása is erre predesztinálja, amelyet legújabban a belgrádi tankönyvkiadó gondozásában megjelent, több mint 2500 (!) könyvoldalon kiadott háromkötetes *Összegyűjtött esszék, tanulmányok* élén olvashatunk. Az impozáns könyvsorozat, amelynek anyagát Pastyik László gyűjtötte össze és látta el jegyzetekkel, időrendi sorrendben teszi közzé Herceg János esszéit és tanulmányait 1928-tól 1977-tel bezáróan. Ez év tavaszán jelenik meg utolsó, negyedik kötete a sajtó alá rendező utószavával, amelyet érdeklődéssel várunk. Annál is inkább érdekel bennünket az anyag felkutatásának módszere, mivel tudjuk, hogy az író első novelláját Hóndy János álnéven 1926. március 11-én publikálta a *Sombori Újságban*, s kissé szokatlannak gondoljuk, hogy első értekező prózai írását csak két évvel később tette közzé, méghozzá kiforrott stílusban, hibátlan logikával és igen fejlett írói öntudatról téve tanúbizonyságot.

Sokatmondó, hogy említett írásának tárgya és címe A jugoszláviai magyar irodalom. Műfaját tekintve vitairat. A budapesti *Híd*ban jelent meg, és benne a tizenkilenc éves szerző az itteni szellemi élet és irodalmi intézményrendszer jellemzőit foglalja össze, érett írói önérzettel reagálva a Péchy-Horváth Rezsőnek a *Pandorában* tett megállapításaira. „Felelősségem teljes tudatában merem állítani, hogy az illető nem tudta, mit ír” – mondja Herceg János, merthogy a cikkíró „csupa dilettánst sorol fel”, s